

ההתפתחות המוסדית של חמאס וחזבאללה: תמונת מצב והשלכותיה על ישראל

ענת קורץ, בנדטה ברטי ומרסל קונרד

חמאס וחזבאללה הם ארגונים מורכבים ורבי־פנים, בהיותם בעת ובעונה אחת גופים צבאיים, תנועות חברתיות ומפלגות פוליטיות. פרשנים מערביים נוטים לנתח ארגונים אלה על פי התשתית והפעילות הצבאית והטרוריסטית שלהן. ואולם, מדובר בארגונים, אשר כמו ארגונים תת־מדינתיים רבים אחרים ברחבי העולם, פיתחו לצד מבנה צבאי גם מבנים חברתיים, פוליטיים ותרבותיים. למעשה, התשתיות הצבאיות והסוציו־פוליטיות של ארגונים אלה תומכות זו בזו: הכוח הצבאי מחזק את הכוח הפוליטי ואת ההשפעה של הארגונים, והפעילות הסוציו־פוליטית מעצימה את כוחם ומרחיבה את הבסיס שעליו מושתת כוחו של הארגון, בין היתר הכוח הצבאי. הנה כי כן, שני הארגונים משקיעים חלק ניכר מהמשאבים הכלכליים ומההון הפוליטי שלהם בפעילויות **לא־צבאיות**, והיעד של שימור ההשפעה הפוליטית והחברתית של הארגונים וטיפוחה מהווה שיקול מכריע בקבלת החלטות לגבי אסטרטגיה צבאית ויישומה.

מעניינת אף יותר מכך היא העובדה שחמאס וחזבאללה אינם ארגונים מורכבים רק משום שהם משלבים צבא עם פוליטיקה ואקטיביזם חברתי, אלא גם משום שבמרוצת הזמן פיתחו ארגונים חמושים אלה – שאינם ישויות מדיניות – מאפיינים המיוחסים, בדרך כלל, לגורמים מדינתיים. חמאס פועל כממשלה של רצועת עזה מאז 2007, ואילו חזבאללה מעורב כבר זמן רב בשלטון באזורים בעלי הרוב השיעי שבשליטתו – מדרום־לבנון עד לפרוורי רובע דאחייה בדרום־בירות. במאמר זה מנותח תפקידם של חמאס וחזבאללה בסביבתם הפוליטית, תוך התמקדות בנקודות הדמיון והשוני בין המאפיינים המצביים ומגמות ההתפתחות

ד"ר ענת קורץ היא חוקרת בכירה במכון למחקרי ביטחון לאומי
ד"ר בנדטה ברטי היא חוקרת במכון למחקרי ביטחון לאומי
מרסל קונרד הוא מתמחה במכון למחקרי ביטחון לאומי

של שני הארגונים ובהשפעת 'ההתעוררות הערבית' עליהם. הדיון המסכם דן באתגרי הביטחון שארגונים אלה מציבים בפני ישראל ובהשלכותיה של המדיניות הישראלית על אתגרים אלה.

חמאס וחזבאללה וסביבתם הפוליטית

חמאס וחזבאללה נטועים עמוק בחברות שבתוכן צמחו. הארגונים התפתחו בנתיבים שונים, ועם זאת שניהם עברו כפרת דרך ממעמד שולי בסביבתם למעמד פוליטי וצבאי המייצג זרם מרכזי.

מקורו של חמאס בתנועת המונים – הענף העזתי של 'האחים המוסלמים' המצריים. המעורבות של 'האחים המוסלמים' ברצועה התמקדה בראשיתה ב־דעווה (da'wa), שעיקרה פעילות חברתית, במטרה להביא את "הרנסנס התרבותי" של האסלאם לעזה. בתחילת האינתיפאדה הראשונה, שפרצה בסוף שנת 1987 בשטחים הפלסטיניים שבשליטת ישראל בגדה המערבית וברצועת עזה, 'האחים המוסלמים' שישבו בעזה ייסדו את חמאס כזרוע הצבאית. שינוי ארגוני־מבני זה היה צעד ראשון בהתגבשות חמאס, כמו שהוא מוכר כיום. השינוי – שבא לידי ביטוי בהוספת ממד צבאי לתשתית העממית של 'האחים המוסלמים' – נועד לקדם שני יעדים קשורים: בזירה הפלסטינית – חתירה תחת השליטה המסורתית של אש"ף שבהנהגת פתח, והובלת מאבק חסר־פשרות נגד ישראל תחת דגלי האסלאם והלאומנות, כפתרון למצוקותיו של העם הפלסטיני.

גם חזבאללה צמח מתוך תנועת המונים, אם כי שורשי ההתארגנות שלו לא היו כה מוסדרים ומוגדרים כמו אלה שמתוכם צמח חמאס. הארגון הוקם בתחילת שנות השמונים על ידי כמה אנשי דת ומנהיגים פוליטיים מלבנון ועל ידי טהראן, שביקשה לנצל את התנאים הספציפיים בלבנון באותו זמן כדי לייצא את המהפכה האסלאמית אל מחוץ לאיראן. הקמת חזבאללה הסלימה, לפיכך, את התהליך המתמשך של ההקצנה והתסיסה החברתית בקהילה השיעית בלבנון. את מגמת ההתעוררות השיעית דרבנו גם תסכול עקב מה שנתפס כאי־יכולתה של תנועת 'אמל', מובילת הזרם המרכזי השיעי, להבטיח את האינטרסים הפרטיקולאריים של הקהילה, היעדר ממשלה מרכזית חזקה במדינה ופלישתה של ישראל ללבנון ב־1982. בעזרת גיבוי צבאי מסיבי מאיראן, צמח חזבאללה לאור מסר ברור: התנגדות (אסלאמית) נגד ישראל.¹ הנוכחות הצבאית של ישראל בלבנון, שנמשכה עד שנת 2000, סיפקה לחזבאללה אמתלה מתמשכת ומתמדת להתבססות צבאית, בייחוד באזור הדרומי של המדינה, ולגיוס תמיכה עממית לתפקיד שנטל לעצמו, כמגן על אדמת לבנון מפני פולש זר. באופן שונה מחמאס, התשתית הסוציו־פוליטית של חזבאללה התגבשה והתרחבה בהדרגה ולאורך

זמן, ככל שהארגון למד להכיר בצורך בגיבוי עממי לתשתית הצבאית, ובמקביל להתעצמות שאיפותיו הפוליטיות בזירה הלבנונית.

במהלך השנים בנו חמאס וחזבאללה מנגנונים צבאיים מורכבים – אם כי כוחו של חזבאללה עולה פי כמה וכמה על זה של חמאס. הארגון השיעי הלבנוני הוא ללא ספק הארגון הצבאי המאיים ביותר בלבנון, ויחידותיו מאומנות הן בניהול מתקפות על ישראל והן בשימור האחיזה באזורים שבשליטתו.

חמאס מחזיק גם הוא בכוח מרשים, וכיום הארגון שולט בשני מבני כוח מקבילים: זרוע צבאית (גדודי עז א־דין אל־קסאם), וזרוע ביטחונית בעזה. בעקבות הגירוש האלים של כוחות פתח מרצועת עזה בשנת 2007 והשתלטות חמאס על האזור, גדלה הזרוע הצבאית שלו בהיקף וביכולת, כאשר במקביל הארגון הסתמך גם על הזרוע הביטחונית, כדי לנטרל התנגדות ציבורית מבית ולבסס את אחיזתו ברצועה.

בעשורים האחרונים צברו שני הארגונים השפעה פוליטית ניכרת. חזבאללה משתתף במערכת הפוליטית הלבנונית מאז שהפך למפלגה פוליטית אחרי מלחמת האזרחים במדינה, בתחילת שנות התשעים. בעקבות הנסיגה הסורית מלבנון, תפקידו הפוליטי של חזבאללה המשיך והתמסד מאז הצטרפותו לקבינט של לבנון, לראשונה ב־2005. התפתחות זו התרחשה במקביל להיתר הרשמי שניתן לארגון, בהתאם לתנאים של הסכם טאיף, לשמר את התשתית הצבאית העצמאית שלו, כאשר העילה לכך היתה נוכחות ישראל בדרום־לבנון. הסכם דוחה ממאי 2008 אף העניק לחזבאללה ולבעלי־בריתו הפוליטיים זכות להטיל וטו בקבינט. יתר על כן, מאז ינואר 2011 חזבאללה הוא חלק מהרוב הפרלמנטרי בממשלה ה־14, שבראשה עומד נג'יב מיקאטי.

גם חמאס הוא שחקן ממסדי בפוליטיקה הפלסטינית, מאז שעבר שינוי אסטרטגי והחליט לקחת חלק בתהליך הפוליטי הרשמי בזירה הפלסטינית. שינוי זה בא לידי ביטוי בהשתתפות חמאס בבחירות המוניציפליות שנערכו בשנת 2005, ובבחירות 2006 למועצה המחוקקת הפלסטינית. עם זאת, מעמדו של חמאס מורכב מעט יותר: הארגון פועל כ־'שחקן פנימי' בעזה, שבה הוא מתפקד כממשלה, ובר־זמן הוא 'שחקן חיצוני' ביחס למוסדות של הרשות הפלסטינית בגדה המערבית, שנמצאים תחת הנהגת פתח וקשורים לאש״ף.

פעילותם של שני הארגונים כמפלגות פוליטיות שליטות בפועל נסמכת במידה רבה על תשתית הרווחה שהקימו ופתחו לאורך השנים. שניהם ערוכים היטב להעניק מערך רחב של שירותים חברתיים, החל מטיפול רפואי וכלה בחינוך, ולזכותם נרשמו הישגים בצמצום העוני. אפיק פעילות זה מסייע בידם לשמר ולהעצים את הלגיטימיות שהם זוכים לה בקרב הציבור ואת התמיכה העממית בהם.

ברצועת עזה, לדוגמה, שבה כ-39% מהאוכלוסייה חיים מתחת לקו העוני על פי הנתונים האחרונים מ-2012,² חמאס, יחד עם אונרר"א, הוא ספק המזון החשוב ביותר. עובדה המהווה כשלעצמה מקור חשוב לגיטימיות שלו. במספרים מוחלטים, חזבאללה הוא גורם מרכזי אף יותר כשמדובר בפעילויות של רווחה חברתית. המחשה לתשתית מאורגנת היטב זו היא הקרן לבנייה של הארגון, "ג'יהאד אל-בינא". לאחר המלחמה עם ישראל ב-2006, חזבאללה בנה מחדש 5,000 בתים ב-82 כפרים, ותיקן כבישים ותשתיות. נוסף לכך הבטיח הארגון לפצות אזרחים בגין בתים שנהרסו והציע 12,000 דולר עבור דמי שכירות וריהוט עד לשיקום ההריסות. סך-כל ההוצאות שהארגון השקיע בפיצויים הגיע לכ-300 מיליון דולר.³ לאחר שצמחו והפכו לארגונים חברתיים, פוליטיים וצבאיים גדולים, חמאס וחזבאללה ניצבו נוכח האתגר של התאמת שאיפותיהם האידאולוגיות ופעילותם הצבאית לסביבה הפוליטית המשתנה, ומול הצורך לשמר לגיטימיות ולהרחיב את בסיס התמיכה העממית שעליו נסמכת טענתם למעמד מוביל. לגבי ענייני פנים, במהלך העשורים האחרונים הצניעו שני הארגונים כמה רכיבים קיצוניים באידאולוגיה שלהם, על מנת לפנות לקהל רחב ככל האפשר.

חמאס השקיע מאז ומתמיד מאמצים לייחס לעצמו זהות של ארגון לאומני לא פחות מאשר אסלאמי, ובתוכנית הפוליטית שלו מ-2005 הצניע במודע שאיפות קודמות שעליהן הצהיר, בדבר אכיפת חוקי השריעה בעזה. אפילו לאחר ההשתלטות שלו על רצועת עזה ב-2007, וחרף מגמת ה"אסלאמיזציה" באזור, אימץ חמאס גישה זהירה והדרגתית, בכל הקשור לאכיפת החזון האסלאמי החברתי. באשר לחזבאללה, מאז שהארגון הפך למפלגה

פוליטית הוא צמצם מאוד את יעדו המקורי – הפיכת לבנון למדינה אסלאמית. במסמך האידאולוגי המעודכן של הארגון מ-2009, "המניפסט", הושמט כל אזכור ליצירת מדינה ברוח המודל האיראני – שאיפה שהוגדרה בבירור כאינטרס ראשון במעלה בגרסה הקודמת של המניפסט מ-1985. כמו כן, הארגון השקיע במיתוג עצמו הן כערבי והן כלבנוני, כדרך נוספת להמעיט בערך השותפות האסטרטגית בינו לבין איראן.

מבחינת יחסי החוץ של הארגונים באופן כללי, ובייחוד כלפי ישראל, חמאס וחזבאללה אימצו שתי גישות שונות

לאחר שצמחו והפכו לארגונים חברתיים, פוליטיים וצבאיים גדולים, חמאס וחזבאללה ניצבו נוכח האתגר של התאמת שאיפותיהם האידאולוגיות ופעילותם הצבאית לסביבה הפוליטית המשתנה

מאוד. למראית עין, שניהם מסתמכים על רטוריקה תוקפנית דומה כלפי ישראל. עם זאת, במהלך השנים אימץ חמאס שיח גמיש יותר, לדוגמה, באמצעות פיתוח הרעיון של 'הודנה' (הפסקת אש לטווח ארוך, אם כי בתמורה לנסיגה מלאה של

ישראל לקווי 67), ובאמצעות דיון על הכרה בפועל בישראל⁴, בעוד השיח של חזבאללה אינו מותיר מקום לתמרון כלשהו מול ישראל.

בנוגע לבחירתם של חמאס וחזבאללה במסלול של טרור ופעילות צבאית, שני הארגונים שמו דגש על העצמת כוחם הצבאי, ומעת לעת הפגינו את יכולתם הצבאית, שנועדה להעביר מסר אמין בדבר דבקותם ברעיון המאבק נגד ישראל. עם זאת, שני הארגונים הוכיחו גם מודעות ל'קווים אדומים', והכרה בכך שחצייתם תעורר פעולות נגד תקיפות וחמורות מצד ישראל. מדיניות זו של 'הליכה על הסף' הפכה למאפיין בולט של פעילותם הצבאית של הארגונים, וזאת על אף תקריות והתרחשויות שניתן לייחסן לשיקול דעת שגוי מצד הארגונים. שתי דוגמאות לכך הן חטיפת החיילים הישראלים שהביאה למלחמת לבנון השנייה ב-2006, וההסלמה בירי הטיילים מרצועת עזה, שהאיצה את התחוללותה של המלחמה בין ישראל לחמאס בעזה בסוף 2008 ובתחילת 2009 ('עופרת יצוקה'). יש לציין שמניע מרכזי להתעצמותם הצבאית של חמאס וחזבאללה הוא השאיפה להרתיע מפני תוצאות כאלה של פעילותם.

למרות שכל אחד מהארגונים נטוע היטב בחברה שבקרבה צמח והתבסס. תהיה זו טעות להניח שהם זוכים לקבלה ולגיטימציה באופן גורף. למעשה, המאמצים של חמאס וחזבאללה לבסס לגיטימיות ותמיכה אינם משכנעים את רוב האוכלוסייה שבקרבה הם פועלים ובשמה הם שואפים להתבסס. סקרי דעת קהל שנערכו על-ידי מכון המחקר PEW במהלך 2012 מראים שהתמיכה בחזבאללה נעה סביב 40 אחוזים לערך, והיא מקוטבת מאוד במובן הסקטוריאלי (94 אחוזים מהשיעים במדינה תומכים בארגון, ורק חמישה אחוזים מהקהילה הסוניית⁵). התמיכה בחמאס בגדה המערבית ורצועת עזה, על פי סקר של PEW, נאמדה במאי 2011 בכ-42 אחוזים.⁶ נתון משמעותי אף יותר עולה מסקר יוני 2012, שערך מכון המחקר הפלסטיני Palestinian Center for Policy and Survey Research, שלפיו כ-27 אחוזים מתושבי הגדה המערבית ו-31 אחוזים מתושבי הרצועה הצהירו כי אילו התקיימו בחירות חדשות למועצה המחוקקת, היו מצביעים לרשימת 'שינוי ורפורמה' של חמאס.⁷

מצבו הפוליטי של חמאס אינו ברור לחלוטין עקב הביקורת הציבורית על חלקו בקרע הנמשך בינו לבין פתח, ובפרט משום ההישגים החברתיים-פוליטיים-כלכליים המפוקפקים, שנרשמו לזכותו – ונכון יותר לומר לחובתו – מאז השתלטותו על רצועת עזה ב-2007. חזבאללה מצדו אינו זוכה לאמון הרוב בקהילה הסוניית בלבנון (ועוד פחות מכך בקרב הקהילה הנוצרית), בעיקר בעקבות השתלטותו האלימה (והזמנית) על מערב-בירות במאי 2008.⁸ יתרה מכך, אירועים שהתחוללו על רקע 'האביב הערבי' אתגרו עוד יותר את מעמדו של חמאס וחזבאללה בזירה הפנימית ובאזור כולו.

השלכות 'האביב הערבי'

הטלטלה שפשטה ברחבי העולם הערבי מאז שלהי 2010 התאפיינה בעליית שיח חדש באזור, המתמקד בזכויות סוציו-פוליטיות, בחופש, בחברה אזרחית ובמאבק עממי רחב-היקף, שהוא לא אלים, לקידום יעדים אלה. מאפיין בולט נוסף של ההתרחשויות הוא התגברות קולן והשפעתן של התארגנויות פוליטיות לא-אלימות, כמו 'האחים המוסלמים' במצרים. טריפת הקלפים הפוליטיים שנגרמה עקב תופעות אלה באה לידי ביטוי גם בזירה הפלסטינית ובלבנון, אם כי גלי המחאה באזור לא אתגרו ישירות את מעמד הממסדי של חמאס וחזבאללה. ואולם, אירועי 'האביב הערבי' והשלכותיהם הובילו את שני הארגונים לבצע שינויים משמעותיים במישור האידאולוגי, הפוליטי והאסטרטגי.

חמאס הגיב למגמות האזוריות המתגבשות בבחינה מחודשת של אסטרטגיית המיתוג שלו, לדוגמה, על ידי הדגשת האינטרס שלו בחתירה למאבק לא-אלים במקביל ל'התנגדות' חמושה.⁹ השינויים האזוריים האיצו ויכוח פנימי שהתמקד במוכנות הארגון לשקול פנייה לדעת הקהל ולהעמיד את עצמו ואת עמדותיו לבמחן הבחירות או משאל העם, אם תתרחש פריצת דרך בתהליך המדיני לכיוון הסכם עם ישראל. ויכוח ישן יותר על האפשרות של הכרה בפועל בישראל שב והתעורר אף הוא בתוך חמאס. יתרה מכך, הארגון הפלסטיני שב והדגיש את שורשיו, באמצעות הבלטת קשריו עם תנועת 'האחים' במצרים ובעולם המוסלמי כולו.¹⁰

ניכר כי ההסתגלות למגמות המתפתחות במזרח התיכון מציבה אתגר מורכב במיוחד לחזבאללה. הערכה זו מומחשת באמצעות התנגדותו של הארגון לשינוי מהותי כל שהוא בשיח המדיני שאותו הוא מוביל זה שנים, נוכח ההתרחשויות.

יתר על כן, הארגון הפגין חוסר-עקביות אידאולוגית כלפי ההתעוררות בעולם הערבי. תחילה צידד חזבאללה ב'רחוב הערבי', קרי, קול ההמון ותמך במהפכות כאשר אלה התאימו לקווים האידאולוגיים המנחים אותו – כמו במקרה של מצרים, אך מאוחר יותר ביצע תפנית והתייצב לצד משטרו של בשאר אל-אסד ונגד האופוזיציה בסוריה. הגיבוי שמעניק חזבאללה לאסד גרר ביקורת חריפה על הארגון ועל הצביעות האידאולוגית שביטא, הן מבית והן מחוץ.¹¹

חמאס הגיב למגמות האזוריות המתגבשות בבחינה מחודשת של אסטרטגיית המיתוג שלו על ידי הדגשת האינטרס שלו בחתירה למאבק לא-אלים במקביל ל'התנגדות' חמושה

לגבי חמאס, ההתעוררות האזורית קידמה את סוגיית

הפיוס הלאומי בזירה הפלסטינית. הנהגת חמאס חששה שהמהומות שהתפשטו במדינות ערביות יתפשטו גם לרצועת עזה, כשהן ניזונות מחוסר שביעות הרצון המקומית מהקרע הממושך בין פתח לחמאס. הרצון העז (המשותף לחמאס

ולפתח) לנטרל 'אפקט מהפכני' אפשרי של 'האביב הערבי' בזירה הפלסטינית דרבן את שני הצדדים לחתום על 'הסכם הפיוס' במאי 2011, ולהתחייב (לפחות "על הנייר") לגשר על מחלוקות וקייטוב. אולם, 'הסכם קהיר', שבסודו נועד למסד את מאזן הכוחות בין חמאס לפתח ולא דווקא להביא לפיוס של ממש, וכן היה מבחינת חמאס בעיקר מחווה של רצון טוב למועצה הצבאית הזמנית שהחליפה את שלטון מובארכ, לא הביא לסיום הפילוג.¹² הניסיון ליישב הדורים בין הארגונים הגיע למבוי סתום, כאשר פתח וחמאס גם יחד מפגינים התנגדות לפשרה הנדרשת כדי לכונן ביניהם שיתוף פעולה מוסדי.

השפעתם של אירועי 'האביב הערבי' על חזבאללה משמעותית באותה מידה, וקשורה גם היא לברית של הארגון עם אסד ומשטרו בסוריה. הגיבוי שמעניק חזבאללה לאסד תרם להתדרדרות היחסים, המעורערים ממילא, בין הארגון ל'תנועת ה-14 במארכ' הלבנונית. כן הובילה תמיכתם של חזבאללה והקהילה השיעית במשטרו של אסד להחרפת המתח בינם לבין הקהילה הסונית, המגבה את כוחות האופוזיציה. על רקע זה התרחשו מדי פעם התנגשויות אלימות,¹³ ונוצר איום על מעמדו של חזבאללה ביחס לבעלי בריתו הפוליטיים. בין היתר, התרופפו יחסי הארגון הן עם ראש ממשלת לבנון, נגיב מיקאאתי, והן עם מנהיג הדרוזים, ואליד ג'ונבלאט.

למאבק שפרץ בסוריה בין משטר אסד לכוחות האופוזיציה נודעה השפעה אסטרטגית הן על חמאס והן על חזבאללה. סוריה הייתה בעלת-ברית מסורתית חשובה לשני הארגונים. סוריה גיבתה באופן עקבי את חמאס, וארחה בתחומה את מטה הלשכה הפוליטית של הארגון. כן הייתה לאורך שנים החוליה המקשרת בין איראן לבין לבנון, ואפשרה זרימה של נשק ותמיכה לוגיסטית מטהראן לחזבאללה. משפחת אסד עצמה הייתה תומכת פוליטית משמעותית של חזבאללה, ובמהלך העשורים הארוכים שבהם הייתה לבנון 'מדינת חסות' של סוריה, הגנה דמשק על הארגון השיעי הלבנוני ועל נשקו. ואולם, חזבאללה וחמאס הגיבו באופן שונה לחלוטין על המשבר בסוריה.

חמאס נהנה מקשר פוליטי חזק עם אסד, וכן מקשרים דתיים ועדתיים עם הרוב הסוני המוחה נגד המשטר העלאווי השולט. לפיכך, צידוד חסר פשרות במשטר הסורי – כפי שנהגו חזבאללה או איראן – אינו אפשרי מבחינת חמאס. זו הייתה סיבת ההסתייגות הראשונית שהפגינו מנהיגי חמאס מגינוי משטרו של אסד ומתמיכה בהפגנות נגדו – כמו שנהגו מצרים ותוניסיה מיד עם פרוץ המהומות¹⁴ – ומאמציהם לשמור על פרופיל נמוך בעניין המשבר בסוריה. עם זאת, ככל שהמשבר החמיר, מדיניות אי-ההתערבות של חמאס החלה להשתנות. היחסים עם איראן ועם משטר אסד הצטננו משום שחמאס לא הביע תמיכה פומבית במשטר הסורי.¹⁵ עם הסלמת המשבר, חמאס החל בהדרגה להתרחק מדמשק, תחילה על ידי צמצום

נוכחותו בסוריה, ולאחר מכן באמצעות העברה שקטה של הלשכה הפוליטית שלו מדמשק.¹⁶ ניתוק היחסים בין סוריה לחמאס היה אכן אחת ההשלכות החשובות ביותר של 'האביב הערבי' מבחינת הארגון הפלסטיני. מהלך זה מהווה עבורו חלון הזדמנויות להגדיר מחדש את מערך הבריתות האזוריות שלו ולהתרחק מ"ציר ההתנגדות", תוך התקרבות למצרים ולמדינות המפרץ. מצב שבו תגבר השפעתן של מדינות אלה על חמאס ועל מדיניותו צפוי לעודד את הפן הפרגמטי של הארגון. חזבאללה, בניגוד לחמאס, אינו יכול להרשות לעצמו להתנתק מאסד. תלותו הלוגיסטית בסוריה וכן הקשרים האידאולוגיים והלוגיסטיים עם איראן הם מקור כוח חיוני לארגון בקהילה השיעית, ולכן בלבנון כולה. למעשה, נראה שלחזבאללה אין תומך אפקטיבי באזור, מלבד סוריה ואיראן. גם יחסיו עם כוחות האופוזיציה הסורית עוינים מאוד, וסביר שקבוצות אלה יבחרו להפנות את גבן לחזבאללה ברגע שאסד יסולק, והן יתפסו את השלטון. לכן, המהומות בסוריה והאיום על משטרו של אסד הציבו את חזבאללה בעמדה רגישה מאוד. התמוטטות המשטר הסורי תחולל זעזוע פוליטי חריף גם בלבנון, ותעניק כוח והשפעה לאופוזיציה לחזבאללה – בגיבוי ערב־הסעודית.

אם כך, למרות שחמאס וחזבאללה הושפעו שניהם מהאביב הערבי, נראה שמעמדו של חמאס נוכח הטלטלה האזורית איתן יותר מאשר מעמדו של חזבאללה, וזאת משום שחמאס הוכיח יכולת הסתגלות לסביבה המשתנה. זאת, על אף מכשולים שהערימו קושי לתרגם את המוכנות המוצהרת לפיוס עם הרשות הפלסטינית לכדי שינוי אמיתי בזירה הפוליטית הפלסטינית, וחרף העובדה שהצהרת חמאס על קבלת הסדר אפשרי עם ישראל עדיין לא עמדה למבחן. בניגוד לכך, חזבאללה – בעל הזיקות האסטרטגיות העמוקות לסוריה ולאיראן – היה אָטִי יותר בתגובתו לשינויים באזור והוכיח דבקות בעמדותיו המסורתיות.

השלכות אסטרטגיות מבחינת ישראל

אף על פי שחמאס וחזבאללה עברו התפתחויות ארגוניות שונות – כשחמאס צמח מתוך תנועה חברתית גדולה, וחזבאללה התגבש תחילה כארגון בעל ייעוד צבאי

ניתוק היחסים בין
סוריה לחמאס היה אחת
ההשלכות החשובות
ביותר של 'האביב
הערבי' מבחינת הארגון
הפלסטיני. מהלך זה
מהווה עבורו חלון
הזדמנויות להגדיר מחדש
את מערך הבריתות
האזוריות שלו ולהתרחק
מ"ציר ההתנגדות"

בלבד – במהלך השנים הגיעו שני הארגונים למצב דומה, כשהם מהווים ארגונים מורכבים של צבא, חברה ופוליטיקה. כמו כן, שני הארגונים נעשו עם הזמן כגורמים דמויי־מדינה. שניהם ממשיכים להוות אתגר משמעותי לישראל, בהיותם בעלי יכולת לעורר עימות צבאי. מבחינה פוליטית – לשניהם חשיבות דומה, כאשר

מדיניותם ביחס לסכסוך הישראלי-פלסטיני מכתובה ותוחמת את העמדה של החברה שבתוכה כל אחד מהם פועל.

גם נוכח השינוי הפוליטי והחברתי, שהתחולל במזרח התיכון בעקבות אירועי 'האביב הערבי', הצליחו חמאס וחזבאללה במידה רבה לשמר את כוחם ואת מעמדם. אין עוררין של ממש על שלטון חמאס בעזה, וניסיונותיהם של דוברים משורות פתח לעודד 'אביב ערבי פלסטיני' ברצועת עזה לא היוו אתגר מהותי לארגון.¹⁷ חזבאללה הוא חלק מהרוב הפרלמנטרי בלבנון מאז ינואר 2011, והממשלה הלבנונית בהנהגת ראש הממשלה, נג'יב מיקאטי, הצליחה (עד עתה) להתגבר על הטלטלה שגרמו המהפכות באזור. ואולם, אי-היציבות באזור, ובעיקר המלחמה בסוריה, אתגרו ארגונים אלה ברמה האידאולוגית, הפוליטית והאסטרטגית. אסטרטגיות ההתמודדות השונות שנקטו חמאס וחזבאללה על מנת להסתגל להשלכותיה של הטלטלה האזורית מעידות כי הם עוברים בימים אלה תהליכים ארגוניים שונים מאוד, ולפיכך יש לאמץ גישה שונה כלפי כל אחד מהם. בנוגע לחמאס – הארגון הפגין מידה רבה יותר של פרגמטיות ויכולת הסתגלות לנסיבות המשתנות. אין ספק שהמוכנות שלו לשנות בריתות אינה רק סימן לגמישות אסטרטגית ואידאולוגית, אלא גם תוצאה של היותו הנציג של קהילה דתית-לאומית ולא עדתית, ותולדה של האפשרות שהוא יפסיד הרבה פחות מאשר חזבאללה מהתנתקות מציר איראן-סוריה. יתר על כן, חמאס עתיד לצאת נשכר מחלק מהשינויים שחולל 'האביב הערבי' – לרבות עליית 'האחים המוסלמים' לשלטון במצרים. ככל שחולף הזמן, הבידוד האזורי של חמאס נראה כמדיניות ריאלית פחות ופחות, והתפתחות זו מאותתת לישראל שיש לבחון מחדש את מדיניותה היא כלפי חמאס ולשנותה. באופן ספציפי – במקביל להפעלת לחץ על חמאס לעצור את ההתעצמות ואת הפעילות הצבאית, על ישראל לשקול

יצירת מגעים ישירים עם חמאס, וכן לנקוט צעדים להקלת מגבלות כלכליות המוטלות על הרצועה ולהימנע מהכשלת ניסיונות פיוס פנים-פלסטיניים (שאין ספק שאינם נעשים בלב שלם על ידי פתח וחמאס כשלעצמם). פעולות אלה עשויות למתן מתח בין ישראל לחמאס בזירת עזה, ואם תתרחש פריצת דרך לקראת תיאום מוסדי בין פתח לחמאס גם לשפר מאוד את הסיכויים לבסס בזירה הפלסטינית רשות מתפקדת שתיהנה מלגיטימיות לאומית.

חזבאללה הפגין יכולת הסתגלות נמוכה מזו שהוכיח חמאס, ועמדתו נחלשה. נפילתו של משטר אסד תטיל מכה קשה, גם אם כי לא בהכרח קטלנית, על הארגון השיעי הלבנוני

שיקול שונה אמור להנחות את המדיניות בנוגע לחזבאללה. הארגון הפגין יכולת הסתגלות נמוכה מזו שהוכיח חמאס, ועמדתו נחלשה. נפילתו של משטר אסד תטיל מכה קשה, גם אם כי לא בהכרח קטלנית, על הארגון השיעי הלבנוני.

על ישראל לגלות רגישות למצב בעייתי זה ולהימנע מפעילות עוינת יזומה כלפי הארגון, שכן צפוי שצעד כזה יהפוך את מגמת המשבר הפנימי המאיים על מעמדו של חזבאללה, וילכד את האוכלוסייה הלבנונית מאחורי "מפלגת האל".

לאור עמדותיהם האסטרטגיות השונות של חמאס וחזבאללה, ישראל צריכה לצפות גם להתנהגות שונה מצדם בתגובה לתקיפה ישראלית באיראן. ניתן לצפות שחמאס יפגין זהירות ויישאר בשולי העימות, על מנת למנוע סיכון של תגובת-נגד ישראלית, שתסכן באופן בלתי-נמנע את ההישגים שצבר עד כאן. הערכה זו נראית סבירה במיוחד לאור התייצבותו של חמאס הרחק מ'ציר סוריה-איראן' והתקרבותו למצרים ולמדינות המפרץ. חזבאללה, לעומת זאת, צפוי לגלות מעורבות אם יתחולל עימות צבאי עם איראן, גם אם אין לראות במעורבות צבאית ישירה ומלאה מצד הארגון תגובה מובנת מאליה במקרה זה, בהתחשב במגבלות כוחו הנוכחיות בזירה הלבנונית והאזורית.

עם זאת, לנוכח התפיסה האנטי-ישראלית המוצהרת של חמאס וחזבאללה, עדיין אין חלופה טובה יותר לישראל מאשר לאמץ הכלה שקולה וזהירה של המצב, ובכך להקשות על שני הארגונים להכתיב לה את כללי המשחק וליזום סבבים חוזרים וגשנים של אלימות כל אימת שהתפתחות כזו רצויה להם, או מתוך רצון לחזק את מעמדם בסביבתם הביתית.

הערות

- 1 Emile El-Hokayem, "Hezbollah and Syria: Outgrowing the Proxy Relationship," *The Washington Quarterly*, (Spring 2007), pp. 35-52, p. 36.
- 2 "Gaza in 2020: a Livable Place?" *Report by the UN Country team for the OPT*, August 27, 2012, <http://www.unrwa.org/etemplate.php?id=1423>
- 3 Shawn Teresa Flanagan, Mounah Abdel-Samad, "Hezbollah's Social Jihad: Nonprofits as Resistance Organizations," *Middle East Policy Council*, June 22, 2009. <http://www.mepc.org/journal/middle-east-policy-archives/hezbollahs-social-jihad-nonprofits-resistance-organizations>,
- 4 ראו, לדוגמה: " Hamas offers truce in return for 1967 borders, no Israeli response, but U.S. rejects as 'no change' ;" AP, April 21, 2008, http://www.msnbc.msn.com/id/24235665/ns/world_news-mideast_n_africa/t/hamas-offers-truce-return-borders/.
- 5 "Most Muslims Want Democracy, Personal Freedoms, and Islam in Political Life," *Pew Research Center*, Global Attitudes Project, July 10, 2012, p. 29.
- 6 "Arab Spring Fails to Improve U.S. Image," *Pew Research Center*, May 17, 2011. <http://pewresearch.org/pubs/1997/international-poll-arab-spring-us-obama-image-muslim-publics>
- 7 "Palestinian Public Opinion Poll No (44) – "While the popularity of Fateh and President Abbas drops, and while Hamas' popularity improves, popular criticism of crackdown on freedoms increases and opposition to a two-state solution rises,"

- Palestinian Center for Policy and Survey Research*, June 21-23, 2012.
<http://www.pcpsr.org/survey/polls/2012/p44efull.html#table>
- Robert Worth, "Hezbollah Seizes Swath of Beirut from U.S.-Backed Lebanon Government," *New York Times*, May 10, 2008, <http://www.nytimes.com/2008/05/10/world/middleeast/10lebanon.html?pagewanted=all>.
- Benedetta Berti, "Meet The 'New' Hamas: Strategic Shift Or Temporary Deviation From A Violent Path?" *Open.Democracy*, January 15, 2012, <http://www.opendemocracy.net/benedetta-beriti/meet-%E2%80%98new%E2%80%99-hamas-strategic-shift-or-temporary-deviation-%E2%80%98Brown, N. J., 'Is Hamas Mellowing?'> *Carnegie Endowment, Commentary*, January 17, 2012, carnegieendowment.org/2012/01/17/is-hamas-mellowing.pdf.
- Jihane al-Husseini, "Hamas has become a member in international organization of MB," *Al-Hayat*, December 10, 2011. Available through the Mideastwire.
- Hanin Ghaddar, "A New Resistance, A New Enemy," *ראו, לדוגמה*: October 24, 2011, <http://www.nowlebanon.com/NewsArticleDetails.aspx?ID=325376#ixzz1cv6lf9Av>
- Anat Kurz, "The Arab Spring and the Israeli-Palestinian Arena." In: Guzansky, Y. and Heller, M. A. (eds.), *One Year of the Arab Spring: Global and Regional Implications*. Tel Aviv, INSS Memorandum No. 113, March 2012.
- Benedetta Berti, "Tensions in Tripoli: The Syrian Crisis and its Impact on Lebanon," *INSS Insight* No. 336, May 20, 2012, <http://www.inss.org.il/publications.php?cat=21&incat=&read=6566>
- "Hamas and Jihad media outlets ignore events in Syria," *Asharq al-Awsat*, April 14, 2011. Available through Mideastwire.
- Ali al-Saleh, "A Palestinian Source Told Asharq al-Awsat: Hamas is Under Pressure in Damascus," *Asharq al-Awsat*, October 14, 2011, <http://www.aawsat.com/details.asp?section=1&issueno=12008&article=645030&feature>
- "Hamas limits its presence in Syria," *Al-Hayat*, December 6, 2011. Available Through Mideastwire.
- "Hamas Police Does Not Expect Marches and Security Forces Not Mobilized," *Al-Quds al-Arabi*, February 11, 2011. Available through the Mideastwire; "Fatah Campaign For Gaza 'Revolution' Fails - Palestinian Paper," *Filastin*, February 12, 2011, available through BBC Monitoring Middle East.